

Dick Harrison: *Uppror och allianser. Politiskt våld i 1400-talets svenska bondesamhälle*. Historiska Media: Lagerbringbiblioteket, Lund 1997, 133 s., ill. ISBN 91-88930-11-4.

Trots att europeisk historisk forskning under lång tid varit sysselsatt med senmedeltida bondeuppror har det i förvånansvärt liten grad givits ut sammanställningar över dessa. Detta gäller i ovanligt hög grad för Sverige, de riktigt stora upproren och resningarna har specialundersökts, men mer övergripande genomgångar över tid lyser i praktiken med sin frånvaro. Under senare år har man dock kunnat skönja en förändring, och nu har vi här fått Dick Harrisons genomgång av samtliga kända bondeuppror och bonderesningar i Sverige under 1400-talet.

Harrison har nu egentligen ett mer specifikt syfte med sin bok. Först och främst ska det vara en i möjligaste mån fullständig förteckning av de svenska böndernas kollektiva våldsytringar gentemot överheten under seklet. Men han menar sig också ha tagit intryck av senare tids diskussioner kring aktörers självtolkning och verklighetsuppfattning, analysätt som av många setts som nödvändiga för att nyansera, eller för den delen motarbeta, ensidigt ekonomiska förklaringsmodeller. Utifrån detta väljer Harrison att inkludera även andra våldssammanhang som bönder deltar i, främst krigföring där de deltar som allierade. Syftet är att komma åt böndernas mer generella relation till ”politiskt våld”, och om inte denna utifrån ett erfarenhetsperspektiv genomgår en förändring över tid. Detta leder till några klart rimliga frågeställningar om kopplingen erfarenheter – val av protestform, om huruvida bönderna hade klara strategier och om de utnyttjade kunskaper om tidigare uppror inför nya sådana. I förbifarten nämns andra frågor om böndernas handlingsmönster som avhängiga förändringar inom de sedvanemässiga samhällsrelationerna, exempelvis nya typer av ekonomiska krav eller en försvagad överhet som ej kan fullgöra det systemet förutsätter, men detta lämnas för en betoning på främst attityderna till det politiska våldet och den militära erfarenheten.

Efter en presentation av svårigheterna att finna böndernas egna uttryck i de fåtaliga och överhetspräglade källorna, följer en rekapitulation av det som kallas för ”böndernas världsbild”. Här får vi i korthet treståndsläran, kosmologin och böndernas näst intill naturgivna reaktionära förändringssyn presenterade för oss. Nå-

gonstans här uppfattar jag att ett litet problem uppstår: Harrison är angelägen om att införa ett dynamiskt perspektiv utifrån erfarenhet och därmed strukturell variation och förändring vad gäller upprorspraxis m.m., men låter på klassiskt vis ej denna dynamik gälla mentaliteterna. Egentligen torde exempelvis treståndsläran uppfattats på olika vis av bönder i regioner med mycket rustande stormän jämfört med andra regioner där det kanske knappt fanns specialiserade krigare. Likaså sker högst troligt förändringar över tid, inte minst under 1400-talet när bönderna är militärt och troligen ekonomiskt starka, och detta kan då ingå i analyser där noggrannast möjliga kunskap om strukturell såväl som ideologisk förändring ger infallsvinklar på protesters innebörder. T.ex. blir det i bondesamhällen återkommande kravet på att gå tillbaka till det gamla, då kanske inte något annat än just en protestform. Det är dock inte säkert att denna kritik drabbar förf. i någon högre grad, möjligheten att verkligen nå föreställningsvärldar och deras förändring får ses som ytterst svårt för denna period p.g.a. källläget, men vi kan efterlysa en medvetenhet om denna typ av problem, och ställa oss frågan om inte en ordentlig analys kräver en genomgång av alla åtkomliga protestformer såväl som av karaktären hos förhandlingarna mellan bönder och överhet gällande rättigheter och skyldigheter.

I två kapitel fullföljs själva genomgången av upproren respektive alliansbildningarna. Det mesta är ganska kortfattat och skrivet i en berättande form, först tas 1430-talets Engelbrektsuppror och de efterföljande årens oroligheter upp, och kronologiskt ligger sedan nästa tyngdpunkt på 1460-talet, där bönderna efter ett inledande militärt nederlag främst agerar som allierade med olika läger i unionsfrågan. Här bör betonas att undersökningen alltså slutar vid år 1500 och därför ej behandlar den senare Sturetidens påtagliga turbulens eller oroligheterna under Gustav Vasas tidigare regeringsår med det omtumlande Dackeupproret som final. Bokens starka sida är här koncentrationen och överblicken, vi har här faktiskt en utifrån källorna någorlunda komplett redogörelse för böndernas agerande och deltagande i politikens våldsammare skeenden, och för den intresserade finns en ypperlig käll- och litteraturredovisning i notapparaten att gå vidare på. Tidigare forskares analyser och spekulationer gällande orsaker i de enskilda fallen lämnas ofta därhän och händelserna prioriteras, en utvecklingslinje som skymtar är att motståndet mot utländska fogdar och skattetrycket så småningom går över i en mer offensiv attityd, där skatte-

vägran och militärt deltagande blir medel för att genomtrumpa en kollektiv politisk vilja, betoningen ligger alltså här på medlen och inte målen som förf. ofta undviker att spekulera i. En tydligare diskussion av begreppet allians hade varit på sin plats, i princip täcker det nu situationer som kan sträcka sig från ren krigsvärning till anlitanande underifrån av ledare. Detta skulle kunna ha kopplats till dagens diskussioner om nätverk och vad som konstituerar deras inre band. Utifrån detta kunde Harrisons slutsatser om en böndernas övergång från rent ekonomiska krav till mer allmänpolitiska getts mera kött på benen.

Analysen och slutsatserna blir ganska försiktiga, en avgörande strukturell bakgrund finner Harrison i skatternas ökade andel i uttagen under tidigt 1400-tal, dessa blir sedan centrala för resten av seklet som både kampobjekt och -instrument. Med en allt större militär vana deltar bönderna i politiken som en intressegrupp (förf. talar om socialgrupper) bland andra, och kan både slåss, vägra betala skatter och bilda allianser. De framstår enligt förf. som ett politiskt subjekt, detta kan vara en viktig iakttagelse med tanke på inflytandet över och så småningom den politiska representationen inom den sakta framväxande skattestaten, men här måste nyanseras utifrån skillnaderna mellan ideologiskt-formell förändring och faktisk. Samtidigt finns dock uppenbara problem kring ett så generaliserande kollektivt subjektbegrepp, möjligen hade boken vunnit på utförligare resonemang kring sociala relationer, klass och stånd. Dessutom saknar jag en tydligare jämförelse med de större förklaringsmodeller kring socioekonomiska och institutionella förändringar som finns gällande perioden, man anar dem i de enskilda iakttagelserna men det hänvisas knappast till dem. I avslutningen fortsätter förf. vidare på spåret gällande föreställningars dyna-

mik, och ställer frågan om inte erfarenheterna och styrkepositionen borde ha ändrat böndernas inställning till exempelvis vissa pålagor överhuvud, en förskjutning av systemets legitimitet, jag uppfattar det som att han försiktigt börjar närma sig ett ideologi-begrepp gentemot de tidigare refererade mentaliteterna. Denna typ av process torde kunna iakttagas även i annat material gällande förhandling och protest på mer lokalt plan, vilket pekar mot att kunskapen om större våldsytringar måste kompletteras med undersökningar av det som kommit att kallas för den politiska kulturen i stort. Protesternas form torde vara kopplad till såväl styrkepositioner som uppfattningar om vad som är det rätta inom politiken och den samhällliga rätten, och förändras i en dialektisk rörelse med dessa. Här tror jag själv att vi har en avgörande frågeställning för en bättre förståelse av 1500-talets vidare utveckling som brott respektive kontinuitet, böndernas inflytande med våldets hjälp pressades undan, hur gick det med det de ville uppnå? I en mindre undersökning som jag själv gjort rörande den senare Sturetiden kunde jag notera att böndernas krav var mångskiftande, utifrån skatteprotester vidgades de till att beröra samhällliga ansvarsfunktioner i vidare mening.

Det är en trots sitt oansenliga format viktig bok Harrison här har presterat. Han ger alltså en unik överblick över bondeoroligheterna i 1400-talets Sverige, och samtidigt använder han sig av den idag alltmer växande förståelsen av att dåtidens bönder var människor med värderingar som ändrades över tid. Detta är ett arbetssätt som jag tror kommer att nyansera vår förståelse av de senmedeltida bönderna ännu mer i framtiden.

Mathias Cederholm, Malmö